

ABDULQOHIR JURJONIYNING HAYOTI VA IYJODI

Axborot texnologiyalari va menijment universiteti o'qituvchi – A. To'xtayev

Anotatsiya Mazkur maqolada arab tilshunosligi va balog'at ilmining asoschilaridan biri bo'lgan Abduqohir Jurjoniylarning hayoti, ilmiy faoliyati va asarlari batafsil tahlil qilinadi. U arab tilining shayxi, balog'at ilmining asoschisi sifatida tanilgan bo'lib, na'v va balog'at sohalaridagi hissasi, xususan, Qur'on i'jozini nazm nazariyasi orqali tushuntirishi va asosiy asarlari yoritiladi. Maqola zamonaviy lingvistik yondashuvlar asosida uning arab adabiyoti va tilshunosligidagi o'rnini aks ettiradi.

Kalit so'zlar: Abduqohir Jurjoniylarning, balog'at ilmi, na'v, daloilul i'joz, asrorul balog'a, arab grammatikasi, nazm nazariyasi, arab retorikasi, ilmu ma'oniylarning, Qur'on i'josi.

Kirish

Arab tili somiy tillar oilasining eng boy va murakkab tillaridan biri bo'lib, uning rivojlanishida ko'plab olimlarning hissasi qo'shilgan. Abduqohir al-Jurjoniylarning arab tilshunosligi va adabiy nazariyasining buyuk namoyandalaridan biri hisoblanadi. U 400 hijriylarning yilda Eronning shimoli-sharqidagi Jurjon shahrida, Kaspiylarning dengizi yaqinida tug'ilgan. Fors millatiga mansub bo'lgan bu olim shofi'iy mazhabiga mansub fiqh olimi, ash'ariylarning aqidasi tarafdori va sunniylarning musulmon edi. U o'z shahrini tark etmagan holda ilmiy izlanishlar olib borgan va arab tilining grammatikasi va balog'at sohalarida yangi yo'nalishlar ochgan. Bu olimning ishlarini o'rganish arab tilini chuqur tushunish va zamonaviylarning lingvistik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Abduqohir al-Jurjoniylarning oddiylarning fors oilasida dunyoga kelgan bo'lib, u o'z shahridan chiqmagan holda ilmiy darajaga erishgan. U na'v ilmini mashhur olim

Abu Ali al-Forsiy singlisining o'g'li Abu Husayn Muhammad ibn Hasan al-Forsiy huzurida o'rgangan va boshqa o'qituvchilardan ta'lim olmagan. Bu olimdan Ali ibn Abu Zayd Fasihiy kabi shogirdlar ta'lim olgan. U shofi'iy mazhabida fiqh, ash'ariy aqidasida kalom va mantiq sohalarida ham chuqur bilimga ega bo'lgan. Uning hayoti Jurjon shahrida o'tgan va u 471 hijriy yoki ba'zi manbalarda 474 hijriy yilda o'sha yerda vafot etgan.

Abduqohir al-Jurjoniyy balog'at ilmini mustaqil fan sifatida asoslagan buyuk olimdir. Undan oldin Jahiz, Ibn Durayd va Qudoma ibn Ja'far kabi olimlar balog'at haqida asarlar yozgan bo'lsa-da, ular qoidalarni boblar bo'yicha tizimlashtirmagan. Jurjoniyy esa bu ilmiy sohani qoidalarga asoslangan holda rivojlantirgan. U "ilmu ma'oniyy" bo'limida birinchi kitob muallifi bo'lib, so'zlarning tartibi va ma'no o'rtasidagi bog'lanishni tahlil qilgan. Bu nazariya orqali Qur'onning buyukligi so'zlarning alohida emas, balki ularning bir-biriga bog'lanishi va strukturasida ekanligini ta'kidlagan. Bu yondashuv arab adabiy nazariyasini tubdan o'zgartirgan va keyingi olimlarga ta'sir qilgan.

Jurjoniyy na'v ilmining ham buyuk mutaxassisi bo'lgan. U grammatikani grammatik kategoriyalarning funktsiyalari asosida o'rgangan va yuzlab qoidalarni tizimlashtirgan. Uning "Jumal fin na'vi" va "Avomilul miaa" kitoblari grammatikada yuzlab qoidalarni qamrab olgan va bu asarlar grammatika o'rganuvchilar uchun asosiy manba bo'lib qolgan. U grammatika va ma'no o'rtasidagi bog'lanishni chuqur tahlil qilgan, bu zamonaviy lingvistikada diskurs tahlili va semantikaga yaqin.

Jurjoniyy ko'plab asarlar yozgan, ularning eng mashhurlari quyidagilar:

"Daloylul i'joz" – Qur'on i'jozini ma'nolar va nazm orqali tushuntiruvchi asosiy kitob.

"Asrorul balogha" – Retorika va adabiy uslub haqidagi asar, unda so'zlarning estetik jihatlari tahlil qilinadi.

“Mug‘niy fiy sharhil izoh” – Abu Ali al-Forsiyning “Izoh” kitobiga sharh.

“Muqtasid” – Yuqoridagi kitobning qisqa varianti.

“Al-Jumal fin nahvi”.

“Al-Awomilul miya” – Grammatik qoidalarning asosi.

“Al-Umda fit tasrif”.

“I’jozul Qur’on al-kabiyr vas sogiyr”.

“Muxtorul ixtiyor fiy favoyidi mi’yorin nizar”.

“Fotixa va Baqara tafsiri”.

“Ar-Risolatush shofiya”.

Bu asarlar arab tilshunosligi va adabiyotida asosiy o‘rin egallaydi va bugungi kunda ham o‘rganilmoqda.

Xulosa

Abduqohir al-Jurjoni arab tilining grammatikasi va retorikasini yangi bosqichga ko‘targan buyuk olim bo‘lib, uning nazariyalari klassik arab adabiyotidan zamonaviy lingvistikaga qadar ta’sir qilgan. U nafaqat o‘z zamonasining ilmiy muammolarini hal qilgan, balki kelajak avlodlar uchun yo‘l-yo‘riq ko‘rsatgan. Uning nazm nazariyasi va Qur’on i’jozini tushuntirishi arab tilining boyligini ta’minlaydi va tilni yuksaltirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu olimning qoidalari yosh avlod uchun qimmatli dars bo‘lib, ular til huquqlari, ma’rifat va milliy g‘ururni shakllantirishda xizmat qiladi. Jurjoni merosi nafaqat arab tilida, balki butun jahon tilshunosligida yetuk mutaxassislar tarbiyalashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abd al-Qahir al-Jurjani - Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Abd_al-Qahir_al-Jurjani
2. ‘ABD-AL-QĀHER JORJĀNĪ - Encyclopaedia Iranica.
<https://www.iranicaonline.org/articles/abd-al-qaher-jorjani-grammarian-rhetorician-and-literary-theorist-d-1078>

3. Abd al-Qahir al-Jurjani - Grokipedia.
https://grokipedia.com/page/Abd_al-Qahir_al-Jurjani
4. The Contributions of 'Abd al-Qāhir al-Jurjānī to the Emergence of the Concept of al-Naẓm. ResearchGate, 2024.
5. The History of the Arabic Language: Prominent Figures in Grammar.
<https://teachmearabic.org/figures-who-changed-the-course-of-the-arabic-language>
6. Abd al-Qahir al-Jurjani's Contributions and Their Relation to Modern Linguistic Studies. International Journal of Early Childhood Special Education, 2025.
7. A. Boymurod o'g'li., Vergleichende analyse der Werke von Antara Ibn Shaddad in der Arabischen Literatur, ihrer stellenbereich und ihre Bedeutung in der Gegenwart, - GOLDEN BRAIN, 2025
8. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.
9. Begmamatov A., ARABISCHE LITERATUR IM VII. UND XVIII. MITTELJAHRHUNDERT - GOLDEN BRAIN, 2025 Issn: 2181-4120 Volume 3 | Issue 1 | 2025